

Posudek oponenta disertační práce

Štěpánky Konečné Kopřivy

„Přítomné a mlčící? Analýza feministických aktivit československých poslankyň mezi lety 1948–1989”

předkládané v roce 2024 na Ústavu hospodářských a sociálních dějiny FF UK

I. Stručná charakteristika práce

PhDr. Štěpánka Konečná Kopřiva si zvolila za téma své práce feministické aktivity československých poslankyň mezi lety 1948–1989. V abstraktu uvádí, že disertace usiluje být „analýzou a vyhodnocením role, motivací, práce a postavení žen ve vrcholné politice v Československu v letech 1948–1989“ a „odpovídá na otázku, zda a do jaké míry byly komunistické poslankyně nástrojem komunistické strany při výchově ‚nových socialistických žen‘ a při produkci genderu.“ Poměrně rozsáhlý text (395 stran) je rozdělen na 12 kapitol. První čtyři jsou spíše teoretické (stav pramenů a bádání, teoretické ukotvení, žena v socialistické ideologii, ženské organizace). Další tři se zabývají explicitně poslankyněmi (ideálně typická poslankyně, žádoucí vlastnosti žen, československé poslankyně v jednotlivých volebních obdobích). Na ně navazují čtyři kapitoly představující dílčí studie ženské politiky v době vlády KSČ (MDŽ, potratová politika, feminismus, poslankyně a politické procesy). Práce se primárně opírá o dobový tisk, stenozáznamy jednání parlamentu, sekundární literaturu a v menší míře o archivní prameny.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Práce je dokladem velkého badatelského úsilí autorky, jejího zájmu o danou problematiku a znalostí. Na druhou stranu sleduje příliš mnoho cílů (rozsáhlé období 1948–1989, rozsáhlá širší témata), čemuž odpovídá i velké množství kapitol (12). Z tohoto důvodu působí poněkud roztržštěně. Kapitoly navíc občas pojednávají problémy, které už dříve zpracovávali jiné historičky a historikové. Zejména třetí část práce (kapitoly 8–11) působí jako soubor dílčích studií bez hlubšího vysvětlení jejich relevance pro dané hlavní téma – aktivity poslankyň. Práci by také slušela akcentace mezinárodní komparace ve smyslu postavení žen v ostatních zemích sovětského bloku a možná též občasné srovnávací pohledy Východ – Západ.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. *Struktura argumentace.*

Práce začíná podle mého soudu poněkud ze široka obsáhlou diskusí o historickém výzkumu kategorie genderu (kap. 2–4). Podobné syntézy ale nalézáme i v zahraniční odborné literatuře, nebo v domácích studiích. Je v každém případě třeba ocenit, že autorka má hluboké znalosti této problematiky. Oceňuji, že se seznámila s existující sekundární literaturou, avšak doporučoval bych větší stručnost a větší zaměření na později projednávané problémy.

V kapitole o ženách v socialistické ideologii nebo o ženských organizacích se nedočteme tolik nového ve srovnání s již vydanými pracemi Nečasové (Buduj vlast, posílíš mír, 2011; Nový socialistický člověk, 2018), Hanáková, Oates-Indruchová a kol. (Vyvlastněný hlas, 2015), Havelková (Gender Equality in Law, 2017), Marie Láníková (Herstory of State Socialism: Czechoslovak Women's Union, Expertise, and Women's Empowerment, 1960s–1980s).

Vlastním poslankyním jsou věnovány kapitoly 5–7. Zde se poněkud překrývá s již publikovanou prací Jany Kočíškové s podobným tématem (Role a postavení vrcholných političek v Československu 1948–1968, 2021). Jsem nicméně přesvědčen, že kapitoly 5 a 6 představují nejlepší části práce. Tyto kapitoly překračují kvality práce Kočíškové a seznamují čtenáře s ideálně typickou poslankyní a jejími žádoucími vlastnostmi v dobové propagandě a uvádí zde cenné informace o mechanismech výběrů poslankyň a jejich práci. Autorka velmi dobře ukázala existenci dvou skupin poslankyň. Na jedné straně tu byly tzv. zasloužilé, které působily v parlamentu dlouhodobě a byly profesionálními političkami. Na druhé straně zde byly běžné poslankyně, většinou dělnice, které se do parlamentu dostaly jakoby spíše náhodou, za odměnu za své lokální společenské angažmá. V parlamentu setrvaly kratší dobu a vedle poslancování vykonávaly své občanské zaměstnání.

Možná stálo za to se více dotknout životního stylu profesionálních funkcionářek: Měly privilegované bydlení, přístup do stranických rekreačních zařízení a privilegovaných potravin? Ohledně běžných poslankyň není diskutováno, zda byla tato jen částečně odměňovaná funkce spíše privilegiem nebo nepříjemnou povinností? Autorka dobře ukazuje způsob, jak jsou poslankyně představovány propagandou. Jedná se o vzorné matky a dobré pracovnice, které ale nejsou příliš emancipované. Doporučil o vizualitě nejen hovořit, ale také uvést fotografické přílohy s případnými analytickými postřehy. K otázkám vizuality by bylo vhodné využít disertaci od Michaely Appeltové ("Did the Body Have a Cold War?", 2019)

Při čtení práce se nabízí otázka, proč autorka nezvolila silněji prosopografickou metodu, kterou s úspěchem využila Kočíšková. Např. by se bylo nabízelo na její výzkum navázat a provést podobné propočty pro období normalizace. Autorka sice uvádí různé demografické charakteristiky poslankyň (obvykle na počátku podkapitol sedmé kapitoly věnovaných jednotlivým volebním obdobím), ale čtenář brzy ztratí o dlouhodobých proměnách skupiny poslankyň přehled. Možná měla autorka zpracovat zvláštní prosopografickou kapitolu, v níž by uváděla tabulky či grafy, jak se měnil věk žen nebo jejich povolání či vzdělání a jak se obměňovaly v jednotlivých volebních obdobích, možná i ve srovnání s muži-poslanci. Můj dojem při čtení práce byl, že podíl dělnic-poslankyň byl za normalizace ještě vyšší než podíl dělníků-poslanců. Nebylo tomu tak, že vládnoucí moc chtěla zabít dvě mouchy jednou ranou, mít v parlamentu vedle profesionálních aparátníků také dělníky a ženy a častěji proto obě kategorie spojovala? Prosopografická metoda by také objasnila, zda a jak se měnil v parlamentu podíl oněch běžných poslankyň a profesionálních političek.

Jinou cestou, kterou by bylo možné se vydat v dalším výzkumu nebo při přepracování disertace do knižní podoby, je dosud autorkou okrajově zmiňovaný osud poslankyň po roce

1989. Dodnes jich žijí desítky, v době normalizace jim bylo cca 30–40. let. Autorka konstatuje, že se před Sametovou revolucí i během ní aktivizovaly, ale poté se většinou stáhly z politiky, neboť se do nové doby nehodily ani svým vzděláním ani svým spojením s bývalou vládnoucí mocí. Na wikipedii nalézáme desítky medailonů těchto poslankyň obvykle manuálních profesí, rezignujících buď krátce po 17. listopadu nebo setrvávající do svobodných voleb, avšak jejich profily obvykle v tomto okamžiku končí. Bylo by zajímavé pokusit se je vyhledat a pomocí interview zjistit, jak vzpomínají na své poslancování, jak prožívaly Listopad a jaké byly jejich další osudy, např. kolik setrvalo ve svých profesích, kolik začalo podnikat. Pravděpodobně by nebylo jednoduché je kontaktovat, ale za pokus by to stálo.

Sedmá kapitola, věnovaná parlamentním aktivitám poslankyň, mě poněkud zklamala svou popisností. Autorka ji dělí na podkapitoly podle jednotlivých volebních období. Vedle uvedení demografických charakteristik poslankyň a jejich postavení v mocenské hierarchii se věnuje především jejich parlamentním vystoupením. Menší vzorek parlamentních projevů by šlo patrně analyzovat pomocí diskurzivní analýzy, případně větší vzorek pomocí obsahové analýzy, avšak autorka se omezuje spíše na výčet témat a shrnutí obsahu podle ní nejzajímavějších projevů. Ačkoli je z dané kapitoly patrný posun od ideologických a nekritických projevů 50. let ke konkrétním a kritickým projevům let šedesátých (podobný posun je v jisté míře patrný i mezi normalizací a přestavbou), nepokládám toto zjištění za překvapivé. Navíc občas autorka zmiňuje vystoupení poslankyň na témata, která s ženskou politikou nesouvisí a podobné projevy zaznívaly i z úst mužů. V případech zlomových období by neškodilo zmínit datum, kdy byla slova pronesena. Např. co mohlo znít radikálně před 17. listopadem, znělo pár dní poté zcela umírněně ba možná konzervativně. Nejzajímavější z této kapitoly je podkapitola o poslankyních v roce 1989, kde autorka ukazuje, jak některé převlékaly kabát, např. představitelsky socialistické strany začaly zaujímat antikomunistické postoje nebo často vydávaná spisovatelka Valja Stýblová si v projevu stěžovala na své cenzurování a připodobnila se dokonce k Václavu Havlovi, za jehož zvolení lobovala.

Závěrečné čtyři kapitoly představují spíše dílčí studie. Poslankyně se v nich objevují, avšak nikoli primárně. Za nejlepší z nich pokládám studii věnovanou MDŽ, problematice, které se před autorkou nikdo u nás nevěnoval. Naopak potratovou problematiku zpracovaly již dříve jiní autoři a autorky (např. Denisa Nešťáková, *Be frutigfull and multiply*, 2023; Radka Dudová, *Interupce v České republice*, 2012; Kateřina Lišková, *Politika touhy*, 2022). Kapitoly o pojmu feminismus a politických procesech bych označil za spíše přehledové.

Ač to autorka explicitně nedeklaruje, zdá se mi, že se v polemice mezi tzv. revizionisty a zastánci tzv. totalitního paradigmatu staví spíše na stranu druhých, ostatně pojem *totalitní* v textu používá. Tomu odpovídá i akceptování tradičnějšího periodizování vlády KSČ (stalinismus, liberální 60. léta, 1968, normalizace). Jiné práce zabývajícími se genderem za socialismu ale zdůrazňují emancipační aspekty let stalinismu a tendence návratu k tradičním genderovým rolím – žena v domácnosti, sexualizovaná mladá žena – v liberalizujících 60. letech (např. pro Polsko Małgorzata Fidelis nebo u nás Kateřina Lišková). Autorčina analýza parlamentních projevů ale tento názor příliš nepodporuje. Podle autorky ženy v době

stalinismu pronášejí radikální politické projevy a poměrně se vyhýbají tematizace genderových otázek a teprve v době liberalismu si začínají všímat každodenních problémů pracujících žen. Autorčino stanovisko je možná dané samotným žánrem projevů, v nichž nebyl v době stalinismu prostor k přiznávání nedostatků a kritice vlády a osvobození žen nebylo ústředním tématem stalinistické propagandy. Je ale možné, že pokud by se autorka dostala k nějaké běžné agendě poslankyň, např. korespondenci s voliči, zjistila by, že i v době stalinismu se za fasádou často skrývala poslankyně jako adresát a advokát problémů běžných žen např. bytových záležitostí, studium dětí, pracovní podmínky.

Adjektivum „feministických“ aktivit poslankyň figurující v názvu podle mého soudu ne zcela koresponduje s obsahem práce, spíše bych doporučoval „politických“, neboť zmíněné poslankyně za své aktivity za feministické neoznačovaly a také se věnovaly i širší agendě než rovnosti pohlaví.

2. *Formální úroveň práce*

Formální úroveň práce je slušná, avšak velmi často se vyskytují překlepy ve skloňování slov. Autorčin styl je kvalitní. Práce je přehledná, korektně pracuje s literaturou, cituje a odkazuje. Členění do dvanácti kapitol ale nepokládám za šťastné, disertace jich mívají spíše menší počet. Nalezl jsem jen několik omylů, např. opakovaná záměna zkratky ČSSD a ČSS. Poslankyně Anna Jungwirthová (autorka píše nesprávně Jungwirtová, s. 102) neměla zkušenosti s působením v předválečném parlamentu.

3. *Práce s prameny či s materiálem*

Autorka využívá ve své práci především parlamentní stenoprotokoly, dobový tisk, zejména týdeník Vlasta, sekundární literaturu a v menším množství archivní prameny. Je samozřejmě otázkou, zda by šly parlamentní projevy analyzovat i jinak např. diskurzivní analýzou nebo statistikou obsahovou analýzou. Nabízelo by se v práci uvádět fotografie z dobového tisku, které autorka ale pouze zmiňuje. Autorka se bohužel nepokusila kontaktovat pamětnice.

4. *Vlastní přínos*

Práce je v některých částech kompilační, např. úvodní a některé závěrečné kapitoly. Naproti tomu v jiných částech – především kapitoly zabývajícími se primárně poslankyněmi přináší nové pohledy. Zejména oceňuji ony kapitoly o ideálním typu poslankyně a jejich žádoucích vlastnostech nebo pasáže o roce 1989. Pro případné knižní vydání by ale práce vyžadovala přepracování, zjednodušení struktury, v některých místech zkrácení a v jiných doplnění.

IV. Dotazy k obhajobě

Autorka uvádí, že poslanecká funkce byla neplacená. Přesto poslanec nějaké náhrady dostával. Je možné zjistit, kolik to bylo? Ví se také, kdy byl poslanecký plat přesně zrušen po roce 1948 a kdy znovu zaveden po Sametové revoluci?

Jak na tom bylo Československo ve srovnání s jinými zeměmi sovětského bloku? Byly rozdíly v podílech žen v parlamentech nebo v odhodlání političek adresovat ženská témata?

V čem podle autorky spočívá přínos pojmu „genderově performativní potenciál“ pro práci historičky?

V. Závěr

Práci doporučuji k obhajobě.

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako *prospěl/a*

20. 9. 2024

Stanislav Holubec